

UDK 371.13"17"

Primljeno 29. ožujka 2005.
Prihvaćeno 15. studenoga 2005.

Predavanje i njegova uloga u izobrazbi učitelja kod E. Ch. Trappa

Anto Prgomet (student poslijediplomskog studija pedagogije)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Ernst Christian Trapp (1745 – 1818) preuzima 1779. godine na Sveučilištu u Halleu novoosnovanu Katedru za pedagogiju (i filozofiju), utemeljenu s namjerom izobrazbe učitelja. U svom nastupnom, iste godine objavljenom predavanju on zagovara nužnost studija pedagogije kao zasebnog akademskog predmeta. U tom kontekstu Trapp razlaže mjesto i ulogu sveučilišnog predavanja pri studiju pedagogije odnosno pri izobrazbi budućih učitelja. Rad analizira Trappovo promišljanje sveučilišnog predavanja ne zanemarujući pritom i njegovo djelovanje kao sveučilišnog predavača. Središnji aspekt pritom je pitanje je li Trapp u svom poimanju sveučilišnog predavanja ostaje na razini na kojoj njegovo 18. stoljeće promišlja to sredstvo akademske nastave, ili su u njegovom promišljanju sadržani aspekti koji se općenito vrednuju kao tekovina tek 19. stoljeća. Dobiveni odgovori važni su ne samo u kontekstu (početka akademiziranja) učiteljske izobrazbe i sveučilišne nastave uopće, nego posebice i u kontekstu vrednovanja Trappovog djelovanja na istom sveučilištu.

Ključne riječi: Ernst Christian Trapp, učiteljska izobrazba, povijest sveučilišta, akademska nastava, sveučilišno predavanje

1. Uvod

Poricano ili zagovarano, predavanje se od utemeljenja prvih sveučilišta do danas prakticiralo i održalo kao središnji oblik sveučilišne nastave. Promjene koje je tijekom te povijesti doživjelo tiču se poimanja njegove zadaće, njegova smisla i oblikovanja. Te su promjene išle u korak s poimanjem sveučilišne nastave, a njezino poimanje bilo je uvjetovano razumijevanjem i samorazumijevanjem sveučilišta u pojedinim povijesnim periodima uopće (Wenke, 1967, 11).

Ernst Christian Trapp postaje 1779. godine prvim profesorom pedagogije na Katedri za pedagogiju Sveučilištu u Halleu. Neposredni razlog ute-

meljenju Katedre za pedagogiju (i filozofiju) ležao je u nastojanju oko sveučilišne izobrazbe učitelja. U svom nastupnom predavanju Trapp ukazuje na nužnost i mogućnosti odnosno granice sveučilišnog predavanja u učiteljskoj izobrazbi.

Kako Trapp definira ulogu predavanja, u čemu vidi njegovu vrijednost i nužnost u izobrazbi učitelja, posebice na početku njezinog akademiziranja? Na to se nadovezuje i pitanje ostaje li Trapp svojim promišljanjem predavanja u okvirima u kojima se akademsko predavanje promišljalo i prakticiralo u njegovo doba. Tražiti odgovore pretpostavlja kao prvo odgovor na pitanje predavačke prakse iz onog povijesnog razdoblja koje je relevantno za Trappovo djelovanje odnosno vremena u kojemu sam Trapp

djeluje. To znači koncentraciju na sveučilišnu nastavu u Njemačkoj u 18. stoljeću. Sveučilišna stvarnost 18. stoljeća jasnija je u sklopu povijesti koja je njoj prethodila. Taj prikaz u prvom dijelu oslanja se na istraživanja objavljena u navedenim publikacijama. Trappovo stoljeće prakticira predavanje kao tradicionalno akademsko dobro ne dovodeći ga ničim u pitanje. Teorija predavanja uslijedit će tek u 19. stoljeću. Jedini spis u kojem Trapp tematizira sveučilišno predavanje jest spomenuto nastupno predavanje. U njemu on, istina, ne razvija teoriju o njemu. Ali aspekti koje on donosi imaju u sebi dovoljno razloga da ih se razmotri. To tim više što predavanje kod Trappa u publikacijama do sada nije bilo tema, čak ni u onim publikacijama koje su istraživale Trappovo djelovanje u Halleu i koje su ga obično vrednovale kao neuspješno. Akcenti koje Trapp stavlja na predavanje analizirat će se u drugom dijelu ovog rada. Njihovo vrednovanje u zaključnom dijelu približit će nas odgovorima na postavljena pitanja.

2. Predavanje u povijesti akademske nastave

Bitno obilježje njemačkog sveučilišta svog vremena (kraj 19. stoljeća) berlinski je filozof i pedagog Friedrich Paulsen vidio u tome da je ono „istovremeno visoka škola i akademija”, podrazumijevši pod akademijom ustanovu za znanstveno istraživanje. Pojmovima „visoka škola” i „akademija” Paulsen je definirao temeljnu svrhu modernog sveučilišta vidjevši je u zadaći poučavanja/nastave („Unterricht”) i znanstvenog istraživanja („Forschung”), odnosno u njihovoj sintezi (1912, 151, 179). Ovako definirana uloga sveučilišta rezultat je njegovog dugog povijesnog razvoja tijekom kojeg se – u prvom redu uslijed razvoja znanosti i promjene u njezinom poimanju – akcent sa zadaće poučavanja sve više pomicao k zadaći znanstvenog istraživanja. Moderno njemačko sveučilište, nastalo početkom 19. stoljeća na osnovi Humboldtove reforme obrazovanja, karakterizira upravo ta dvostruka zadaća, pri čemu je – konstatira Paulsen – u međuvremenu težište na zadaći istraživanja (1912, 151. O nastanku modernog sveučilišta, opširnije, vidi, Apel, 2003, 19-22; Schmitz, 1980, 62 - 63).

Prva sveučilišta, pogotovo ona osnovana u Njemačkoj, bila su to ne samo svojim nazivom nego i

svojim ustrojem škole. To školsko obilježje sveučilišta bilo je najočitije na filozofskom fakultetu, koji je tijekom srednjeg vijeka imao do tri četvrtine ukupnog broja studenata uopće. U tom smislu se razvoj filozofskog fakulteta može uzeti mjerodavnim za prikaz razvoja sveučilišta uopće.

Svoju svrhu sveučilište je vidjelo u poučavanju. Glavno sredstvo poučavanja bila su tzv. praelectiones, predavanja, koja su se sastojala u čitanju i tumačenju spisa koji su „sadržavali općepriznato znanje” (Paulsen, 1912, 152; Wenke, 1967, 11-12). Svoju nadopunu predavanja su imala u vježbama i repeticijskim.

Izum knjigotiska rezultirao je promjenama u konkretnom oblikovanju sveučilišnog predavanja, ali je ono ostalo i dalje glavno sredstvo za „prenosjenje općevrijedećeg znanja” (Apel, 2003, 18). Ni na drugim fakultetima (pravni, bogoslovni i medicinski) nastava se svojim oblikom nije znatno razlikovala od nastave na filozofskim fakultetima. To je bila, sažima Paulsen, „školska nastava na školski način” (1912, 152).

Ovdje skicirano poimanje uloge sveučilišta i obilježje njegove nastave ostat će nepromijenjeno gotovo do početka 19. stoljeća (Apel, 2003, 19-22; Schmitz, 1980, 12-15). Paulsen (1912, 154-159), Schmitz (1980, 68) i Apel (2003, 19) ukazuju da se presudan uzrok preobrazbe sveučilišta i njegove nastave u 19. stoljeću nazire već od 17. stoljeća. On je ležao u preobrazbi koja se od 17. stoljeća na ovamo odigrala u „znanstvenoj samosvijesti” (Paulsen). Tu preobrazbu Paulsen skicira na sljedeći način: Dok je u srednjem vijeku pristup znanosti bio karakteriziran uvjerenjem da je znanost već u starom vijeku bila u bitnome već razvijena, tako da je sveučilišta trebaju samo usvajati, izlagati i studirati, sa 17. stoljećem probija se novo poimanje znanosti, po kojemu ona ne postoji kao „dana, nego kao zadana” (1912, 156).

Sveučilište u Halleu (utemeljeno 1694. godine) i Göttingenu (utemeljeno 1737. godine) prva su sveučilišta u Njemačkoj koja su prihvatila odnosno priznala načelo „libertatis (libertas) philosophandi”. No nema pokazatelja da je „sloboda poučavanja” u smislu novog poimanja znanosti bila općenito prožela sveučilišnu nastavu. Naprotiv, u svom istraživanju povijesti sveučilišta i sveučilišne nastave Schmitz dolazi do zaključka da se sveučilišta od

1200. do 1800. godine odlikuju time, „da ona za razliku od današnjih nisu mjesta istraživanja, koja traže novo, nego mjesta poučavanja, koja tradiraju staro” (1980, 38). Paulsen dolazi do sadržajno istog rezultata (1912, 151-165). I „Opći zemaljski zakon za pruske države” (Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten) iz 1794. godine definira svrhu škola i sveučilišta upravo kroz zadaću poučavanja.

Školsko obilježje sveučilišne nastave u 18. stoljeću Paulsen ilustrira na primjeru djelovanja Immanuel Kanta kao sveučilišnog nastavnika. Taj primjer je ovdje zanimljiv budući da je Kant Trappov suvremenik. Vrijeme Trappova rada na Sveučilištu u Halleu pada u doba Kantova djelovanja u Königsbergu.

Prema Paulseni Kantova je nastava bila u bitnome kao što je bila i Melanchtonova u 16. stoljeću. Kao što je predavao Melanchton tako je predavao i Kant, a jednako tako prije njega i Christian Wolff. (Christian Wolff djelovao je od 1707. godine na Sveučilištu u Halleu kao profesor matematike; držao je i predavanja iz filozofije.) Kao Melanchton, i Kant je o pojedinim disciplinama predavao prema udžbeniku, što je u to doba još uvijek bio strogi propis. Pored predavanja, tjedno i preko dvadeset na broj, držao je još vježbe i repeticije. Očevidno je, rezimira Paulsen svoj prikaz, da se ovdje radi o „poučavanju na školski način” (1912, 152-154).

U svom prilogu o „Predavanju u prošlosti i sadašnjosti akademske nastave” Wenke (1967) se koncentrirala na refleksije o sveučilišnom predavanju u 18. stoljeću sadržanim u tiskanim najavama pojedinih predavanja.

U najavama svojih predavanja pojedini su se profesori – zaključuje Wenke – koncentrirali na „pragmatična pitanja njihove djelotvornosti i strukture”. Izvadci koje autor iz tih najava predavanja u svom prilogu donosi sadrže neka od tih „pragmatičnih pitanja”. Takva su, primjerice, trebaju li studenti za vrijeme predavanja praviti bilješke, odnosno treba li profesor studentima diktirati, kao i pitanja je li bolje predavati po djelima drugih učenjaka ili „na vlastiti način”, odnosno, daje li predavanje profesor mogućnosti da on u njemu može razviti svoja razmišljanja i postavke (12-15).

Osnivanje Sveučilišta u Berlinu 1809. godine obilježava početak jednog novog razdoblja u njemačkom visokom školstvu, razdoblja modernog

sveučilišta. Njegovo (samo)poimanje rezultiralo je novim razumijevanjem sveučilišnih nastavnika, nastave i predavanja. Sveučilišni su nastavnici akademici i učitelji (Paulsen), tj. njihova se zadaća definira kao zadaća poučavanja i istraživanja. Paulsen k tomu ubraja i mogućnost (i očitu potrebu) njihova djelovanja i kao odgajatelja ističući istodobno da on sveučilište ne drži za odgojnu ustanovu (1912, 183). Predavanje dobiva ovdje novi smisao. Već spomenuta dvostruka uloga sveučilišta, zadaća poučavanja i istraživanja, odnosno njihovog međusobnog povezivanja ima se ostvariti upravo u predavanju. Ono je spona, „znanstveni instrument u vezi između istraživanja i poučavanja”. Još više, predavanje se vrednuje kao „instrument same znanstvene spoznaje” (Wenke, 1967, 15, 18, 27). To pretpostavlja da predavačeva osobnost kao učitelja i znanstvenika u predavanju može djelotvornije doći do izražaja nego u knjizi, odnosno udžbeniku te da predavanje studentu bude poticaj za vlastito razmišljanje i samostalan studij. Sve ako bi ovaj ideal predavanja u sveučilišnoj predavaonici i bio stvarnost, predavanje samo po sebi ipak nije dostatno da bi se postigao cilj visokoškolskog obrazovanja. Ono je ovisno o nadopuni kroz druge oblike sveučilišne nastave i suradnju sveučilišnih nastavnika s njihovim studentima. Ove aspekte u svojim su priložima u prvoj polovici 19. stoljeća razradili Fichte, Humboldt i Schleiermacher (Apel, 2003, 20-24).

Rezimirajmo: Iz ove skice povijesti sveučilišta i njegova predavanja daju se izvući sljedeći aspekti koji su od važnosti za temu ovog rada:

Do Humboldtove obrazovne reforme sveučilišta vide svoju svrhu u poučavanju studenata. Središnji oblik poučavanja je predavanje. Utemeljenje „novog znanstvenog mišljenja” (Apel) u 17. stoljeću i s tim povezanog početka prihvatanja „slobode poučavanja” s početkom 18. stoljeća rezultirali su zahtjevnijim očekivanjima na adresu sveučilišnih nastavnika: „Profesorova zadaća odsad je trebala biti da u predavanjima i raspravama prikaže znanstvena područja, prenese rezultate vlastitih i tuđih istraživanja” (Apel, 2003, 19). Ali stvarnost sveučilišne nastave u 18. stoljeću, međutim, pokazuje da je na ostvarenje tog zahtjeva trebalo čekati još dobro stoljeće.

Predavanje u 18. stoljeću prakticira se kao sveučilišno tradicionalno dobro koje se ničim ne do-

vodi u pitanje. Za pojedine discipline propisani su udžbenici. Iz njih su predavači čitali nadopunjujući pročitano vlastitim opaskama. Teorijsko promišljanje predavanja sporadično je i koncentrirano na praktična pitanja. Teorija tog akademskog oblika nastave uslijedit će tek tijekom 19. stoljeća, a sustavno promišljanje visokoškolske pedagogije još kasnije. („Einleitung in die akademische Pädagogik” autora Hansa Schmidkunza, iz 1907. godine spada u red najranijih teorijskih pristupa visokoškolskoj pedagogiji.) Trappovo stoljeće promatra predavanje u kontekstu izobrazbe, sredstvom „općeg i svestranog obrazovanja” (Humboldt).

Ovi aspekti, istina, daju uvid samo u okvirne sveučilišne uvjete u kojima Trapp djeluje. O onim stvarnim, specifičnim uvjetima, koji su bili određeni poteškoćama vezanim za početak uspostave sveučilišne učiteljske izobrazbe, oni nam ništa ne kazuju. Oni će se dati barem nazirati iz sljedećeg poglavlja. Usprkos tomu i ovi okvirni uvjeti nude prijeko potrebne kriterije pri vrednovanju Trappova predavačkog djelovanja.

3. „O potrebi odgoja i pouke kao zasebnog studijskog predmeta”*

U proljeće 1779. godine Trapp napušta Basedowljev filantropin u Dessau i prelazi u Halle. Pruski ministar barun Karl Abraham von Zedlitz povjerio mu je mjesto nadzornika 1777. godine pri Teološkom seminaru osnovanom u Odgojnom institutu i imenovao ga profesorom pedagogije na, tom prigodom novoosnovanoj, Katedri za pedagogiju (i filozofiju) na Sveučilištu u Halleu.

Ta je Katedra zajedno s Odgojnim institutom trebala služiti izobrazbi budućih učitelja. Pedagogija se, istina, i prije Trappova dolaska u Halle bila predavala na njemačkim sveučilištima. Profesori filozofije i teologije sporadično su držali i predavanja iz pedagogije. Ali ova, na Sveučilištu u Halleu, osnovana katedra bila je prva katedra za pedagogiju uopće utemeljena na jednom njemačkom sveučilištu i Trapp bijaše prvim profesorom pedagogije u Njemačkoj.

Pedagogijsko-teorijska i školsko-praktična izobrazba budućih učitelja tema je njegova nastupnog predavanja, koje je iste, 1779. godine, objavljeno.^{*} Nakon što je ukazao na nužnost odgoja i obrazovanja uopće, Trapp ukazuje na jednu paradoksnu situaciju u kojoj je i ležao jedan od temeljnih problema njegova doba. Ovo opće uvjerenje o važnosti i potrebi odgoja i obrazovanja još uvijek nije urodilo ustrojstvom izobrazbe budućih učitelja. Odgajanje i poučavanje (nastava) nisu po svojoj prirodi, ni onomu tko to radi znalački, lagani. Kako to tek mora biti nepodnošljiv teret onomu, tko djeluje kao učitelj a da za to uopće nije pripremljen. Osim toga odgoj i pouka nisu, kako se to nažalost još uvijek poima, „sporedna stvar”, kojom se može baviti svatko neupućen, po vlastitom nahođenju.

Iz njihove važnosti po sebi, iz njihove neophodnosti kako za pojedinca tako i za društvo u cjelini te iz njihove kompleksnosti slijedi nužda njihovog studija kao samostalnog, „zasebnog umijeća” (Kunst), kako to glasi u istoimenom naslovu spisa. Trappovi zahtjevi su jasni: prijeko potreban je stalež pedagoga-učitelja, koji će se posvetiti isključivo učiteljskom zanimanju. Nerazdvojivo povezana s tim zahtjevom jest nužnost ustrojstva njihove – sveučilišne – izobrazbe upravo za učiteljsko-odgojni poziv.

Opravanost, odnosno neminovnost ovih zahtjeva leži kako u samom predmetu tako i u stvarnosti koju Trapp u nastavku skicira. On sa zadovoljstvom konstatira nastojanja oko poboljšanja školstva. O školi i odgoju uopće već je puno napisano i objavljeno. (Upravo zbog te intenzivne spisateljske djelatnosti 18. se stoljeće i poimalo kao „pedagoško stoljeće”.) Problem leži u nedovoljnom studiju te pedagogijske misli objavljene u literaturi i shodno tomu nemogućnosti njezine djelotvornosti na postojeću praksu. Za one koji se za pitanja odgoja i nastave ne zanimaju, ta literatura ne predstavlja nikakvu draž, pa je stoga i ne čitaju. Štoviše, i oni koji se bave, odnosno koji će se baviti odgajanjem i poučavanjem – koji bi dakle već iz tog razloga trebali tu literaturu proučavati – samo su „interimski pedagozi”, dakle u prvom redu teolozi, koji, sve i

* Puni naslov spisa glasi: Beim Antritt des ihm Allergründigst anvertrauten ordentlichen Lehramts der Philosophie und besonders der Pädagogik schrieb von der Nothwendigkeit, Erziehen und Unterrichten als eine eigne Kunst zu studieren M. Ernst Chr. Trapp. Halle, 1779. Koristim izdanje tog spisa u: Ernst Christian Trapp: Versuch einer Pädagogik. Unveränderter Nachdruck der 1. Ausgabe Berlin, 1780. Besorgt von Ulrich Herrmann, Paderborn, 1977, 5-12.

kada bi imali zanimanja za pedagošku literaturu, za to ne bi imali vremena, jer su svojim teološkim studijem dovoljno opterećeni. Takvi postaju učiteljima, ne vođeni željom za tim pozivom, nego zbog toga što nisu primljeni u crkvenu odnosno državnu službu i ostaju u školi toliko dugo dok im se ne ukaže bolja prilika. Kako oni svoje učiteljsko djelovanje ne poimaju kao svoj poziv, lako je zamisliti koliko je u takvim uvjetima (uz to i materijalnu oskudicu) bilo oduševljenja za školu i za osposobljavanje za nastavu. A ako oni ne proučavaju pedagošku literaturu, po čemu će se onda ravnati u svom odgojno-nastavnom radu i kako će oni – nastavlja Trapp – ako se sami tim ne bave, biti promicatelji odgojne misli?

Gdje leži rješenje tog problema? Kako uputiti te „interimske pedagoge” (studente teologije od kojih će jedan dobar dio, istina nerado, ali ipak djelovati u školi; pedagoga, to jest studenata, isključivo učiteljskih kandidata još nema) u pedagošku literaturu, koju oni, kako zbog opterećenosti vlastitim studijem tako i zbog nedostatka zanimanja ne studiraju?

Sredstvo Trapp vidi u predavanju, „kako je ono uobičajeno na sveučilištima” (1977, 7). Ako se predavanje do sada nije prakticiralo na području odgoja i pouke (Trapp koristi pojam „Erziehung” za odgoj i pouku) to razlog tomu leži u tome, što ta disciplina „do sada nije vrednovana kao zasebna znanost, nego je držana za stvar, koju ili uopće ne treba studirati, ili koja se lako usput da svladati, budući da se je kani samo usput i koristiti” (isto, 7).

U tomu istodobno leži razlog zašto oni koji bi već ranije bili prakticirali sveučilišno predavanje u tom području, do sada za to nisu imali prilike. Nastavnik-predavač u predavanju oživljuje mrtva slova iz knjiga. Ako nastavnik postojeću pedagošku literaturu obradi, njezin sadržaj u predavanju prikaže i predaje na „pravi način”, onda će ta literatura kroz njegovo predavanje doći puno više ljudi nego što bi to mogle iste knjige ponuđene u knjižarama ili stojeći u ormarima za knjige.

Sadržaj tih istih knjiga treba ponekad protumačiti, nastavnik će u svom predavanju morati pokazati primjenjivost odgojnih pravila i načela i razjasniti proturječnosti u postavkama različitih autora. Ne samo u teologiji, heretika ima i u pedagogiji. Ra-

zračunavanje s njihovim stavovima, što znači ukazivanje na utemeljenost odnosno neutemeljenost njihovih tvrdnji, također je zadaća predavanja. To pretpostavlja da je nastavnik pedagogije sam promišljao tu materiju, da je skupljao svoja iskustva i da ih je koristio. O kvaliteti njegovog vlastitog rada ovisi dakle korist odnosno uspjeh predavanja.

Međutim, ta predavanja su „uvijek samo predavanja”, dakle teorijski orijentirana i stoga nesavršena. Pogotovo u izobrazbi budućih učitelja samo teorijska izobrazba je nedovoljna. Prije nego joj je potrebna nadopuna u školsko-praktičnoj pripremi. U tu svrhu u Halleu je bio osnovan Odgojni institut s internatom i školom kao vježbaonicom. U njemu – Trapp u istom predavanju definira njegovu svrhu – buduću učitelja „trebaju učiti, svoja stečena teoretska znanja o odgoju i nastavi realizirati u praksi” (10).

4. Predavanje kod Trappa – pokušaj prosudbe

Držimo da pokušaj prosudbe Trappova pristupa sveučilišnom predavanju – i još više pokušaj vrednovanja njegova djelovanja i pedagoškog doprinosa u Halleu uopće – ne smije zanemariti specifičnost okolnosti u kojima je on djelovao. One najrelevantnije za temu ovog rada, tematizirane su u samom – u prethodnom poglavlju prikazanom – nastupnom predavanju.

Trapp zagovara sveučilišno predavanje kao sredstvo studija pouke i odgoja. Pri konkretiziranju svog stava on se još uvijek ne može osloniti na vlastita iskustva kao sveučilišni nastavnik – prikazano predavanje je njegovo nastupno, prvo predavanje na sveučilištu uopće – niti može svoje promišljanje nadovezati na sveučilišnu tradiciju u pedagoškom području budući da je nije bilo. „Odgoj i pouka” niti su do tada bili utemeljeni kao znanost, niti su imali svoje mjesto u kanonu sveučilišnih disciplina. Vladajuće uvjerenje je bilo da tu „stvar” (Trapp) nije uopće potrebno studirati, odnosno da se ona da usporedo svladati, budući da će se njom, ako uopće, sporadično i služiti.

Dakle, ono što su ostale sveučilišne discipline već dugo imale – svoje mjesto u kanonu znanosti i sveučilišnih disciplina, organizaciju nastave i na-

stavnike itd. – za područje pedagogije Trapp svojim dolaskom u Halle tek udara temelje. Konkretnije formulirano, Trapp se usredotočio na dva međusobno usko povezana temeljna problemska područja: djeluje na utemeljenju „pouke i odgoja” kao zasebne znanosti i djeluje na njihovom etabliranju kao sveučilišne discipline, počevši, u nastupnom predavanju, dokazivanjem nužnosti njezinog studija.

U tim je problemskim područjima ležao uzrok sljedećem problemu. Dok su naime nastavnici na ostalim (pravnom, teološkom ili medicinskom) fakultetima imali „vlastite” studente, Trapp ih nije imao. Njegovi (odnosno za njegove kolegije predviđeni) studenti bili su „interimski pedagozi”. Ovdje bi možda mogla uslijediti primjedba da ni Trappov suvremenik Kant, na primjer, pred sobom nije imao „vlastite” studente, studente, dakle, koji bi filozofiju, matematiku ili fiziku (kolegije koje je Kant držao) studirali kao svoj vlastiti smjer, nego su ti studenti posjećivali te kolegije sa željom da upotpune svoje obrazovanje prije nego se posvete svom izabranom studiju teologije ili prava. Ali ova će, sama po sebi istinita, opaska usmjerena na Trappovu situaciju izgubiti svoju opravdanost ako se pritom prisjetimo da je filozofski fakultet već u to vrijeme imao vrlo dugu tradiciju i izgrađene strukture, te da je on – od svog nastanka do u 19. stoljeće, kada je dobio današnju strukturu – fungirao kao – nazovimo to tako – „predfakultetski studij” (usporediv s višim razredima današnje gimnazije). On je svoju ulogu vidio u tome, da omogućiti studentima „opće-znanstveno obrazovanje” prije nego što počnu studirati svoj vlastiti studijski smjer (usp. Paulsen, 1912, 152-155; 187). Očigledno je kod studenata bilo prisutno i uvjerenje o potrebi stjecanja tog općeg obrazovanja kao osposobljavanja za željeni studij.

Trapp naprotiv konstatira da uvjerenja o potrebi stjecanja znanja potrebnih za poučavanje i odgajanje nije bilo. Štoviše, ni oni koji bi je morali studirati, jer će, istina ne htijući, no ipak „zaglaviti” u školi – „interimski pedagozi” – nemaju k tomu ni vremena, jer su opterećeni vlastitim, teološkim studijem. Pomoć Trapp vidi u predavanju.

Iz njegova prikaza proizlazi da razlozi koji predavanje čine potrebnim leže kako u studentu tako i u samom predmetu. Dok su u prvim stoljećima sveučilišne nastave (pogotovo do izuma knjigotiska)

sveučilišna predavanja izlagala spise i istodobno ih nadomještala, budući da oni nisu bili dostupni studentima, predavanje, kako ga Trapp zagovara ima isto tu ulogu nadomještaja spisa i knjiga. Razlog tomu bio je, svakako, jedan drugi. Pedagoška literatura je, istina, u izobilju prisutna, ali se studenti njome ne služe. Nastavnik odnosno njegovo predavanje u tom je pogledu sredstvo, posrednik između literature i studenta. Godinu dana nakon dolaska u Halle Trapp je objavio svoje glavno djelo „Ogled o pedagogiji” (*Versuch einer Pädagogik*) u kojemu je jedno poglavlje posvetio izobrazbi učitelja. U njemu on donosi opsežan popis opće i stručne pedagoške literature koja bi trebala biti sadržaj samostalnog studija budućih učitelja (Trapp, 1780, 220-235). I to jasno pokazuje, da Trapp u predavanju ne vidi trajni nadomjestak samostalnom studiju. Taj aspekt nadomjestka mogao je u krajnjem slučaju biti ograničen samo na tu početnu fazu (tj. dok još nije bilo studenata koji će se posvetiti isključivo učiteljskoj izobrazbi) koju je autor opisao pojmom „interimskih pedagoga”. Ne nadomjestak, nego nadopuna prisutnoj literaturi, kao što su praktične vježbe i samostalni studij nužna nadopuna sveučilišnom predavanju.

Time je već dotaknut i onaj drugi temeljni razlog za ustrojstvo predavanja koji leži u samom predmetu odnosno u ulozi sveučilišne nastave. Ulogu odnosno smisao predavanja tvore prema Trappovu nastupnom predavanju sljedeći elementi:

- prikaz sadržaja pedagoške literature i njegovo tumačenje;
- predočenje primjenjivosti pravila i načela odgajanja i poučavanja;
- razračunavanje s nerijetko oprečnim pozicijama sadržanim u prikazanoj pedagoškoj literaturi, što pretpostavlja postojanje izgrađene vlastite predavačke pozicije.

Uspoređen s predavačkom stvarnošću 18. stoljeća Trappov pristup predavanju, kako je ovdje skiciran, sadrži nove akcente. Iz prikaza povijesti sveučilišta i njegove nastave vidjeli smo da je i tijekom cijelog 18. stoljeća za svaku sveučilišnu disciplinu bio propisan određeni udžbenik. Prema bibliografiji koju donosi Herrmann (1977, 453-454) Trapp je svoja predavanja iz logike i metafizike držao prema propisanom udžbeniku autora Federa. Kod preda-

vanja iz pedagogije pedagog Trapp očito je realizirao „slobodu poučavanja”. Ministar von Zedlitz je 1780. godine objavljenu knjigu teologa i pedagoga F. S. Bocka „Lehrbuch der Erziehungskunst” propisao obligatornim udžbenikom za visokoškolska predavanja iz pedagogije. Kant se je između ostalih u svojim predavanjima služio tim propisanim udžbenikom (Fuchs, 1984, 103, bilješka br. 2). Nema naznaka, međutim, da se je i Trapp služio tim propisanim udžbenikom. (Sigurno bi bilo zanimljivo ovu Bockovu zbirku odgojnih uputa usporediti s Trappovim sustavom pedagogije kojeg je priložio u iste godine objavljenom djelu „Versuch einer Pädagogik”. Već se u samim naslovima dađe naslutiti znanstveni domet jednog i drugog.) U popisu Trappovih predavanja u spomenutoj bibliografiji, sastavljenom na osnovi njihovih najava u „Halleškom tjedniku” ovaj se Bockov propisani udžbenik u svakom slučaju ne spominje. Iz istog popisa, međutim, proizlazi da mu je njegovo djelo „Ogled o pedagogiji”, nakon što je bilo izdano, služilo kao podloga predavanjima iz pedagogije.

U svom poimanju predavanja iz pedagogije, kako ga je u nastupnom predavanju skicirao, on očito ne polazi od namjere korištenja takvog propisanog udžbenika za pedagogiju koji bi bio sadržajem pedagoških predavanja, nego govori o pedagoškim spisima i knjigama koje nastavnik pedagogije treba obraditi i sadržaj im prikazati u predavanju. Predavanje dakle, treba, uvažiti čitav spektar prisutne pedagoške literature o dotičnom pedagoškom problemu.

K tomu Trapp izričito naglašava nužnost razračunavanja s pedagoškim „hereticima”. Ono može biti uspješno samo na temelju vlastitog studija i refleksije o pedagogiji te vlastitih iskustava dobivenih iz prakse (Trapp, 1977, 8). Trappova odluka o odlasku na sveučilište u Halle bila je izraz i njegova uvjerenja o mogućnosti nastavka i intenziviranja znanstvenog rada za koji, pogotovo za djelovanja u Dessau, nije uvijek bilo dovoljno vremena. „Što me ponajviše kod te promjene (tj. odlaska u Halle) raduje – stoji u njegovom pismu prijatelju Johannu Stuveu od 19. prosinca 1778. – jest to što ću sad imati prigode i vremena iz svoje dosadašnje prakse izvući teoriju, ili štoviše već apstrahiranu urediti i popraviti...” (ovdje citirano prema: Herrmann,

1977, 425). Već 1780. godine Trapp je objavio svoje glavno teoretsko djelo.

Ne da li se ovaj Trappov stav prosuditi kao korak naprijed ne samo u razvoju znanstvenosti odgoja i pouke, koji se u njegovo doba još uvijek poimaju kao umijeće, zanat („Kunst”) nego jednako tako ka znanstvenosti sveučilišne nastave koja – prema prikazu u prvom poglavlju – postaje konstitutivnim elementom iste tek u 19. stoljeću? Istina, Trapp se služi terminologijom svog vremena kad u nastupnom predavanju govori o odgoju i pouci kao „umijeću”. No on u istom predavanju raspravlja o odgoju i pouci kao „zasebnoj znanosti” i tako ih prije svega i poima. Privrženost svom vremenu pogledom na pedagogiju u prvom je redu terminološke naravi. U to uvjerava i samo nastupno predavanje.

Zatim, promišljanja predavanja u 18. stoljeću dosežu svoj vrhunac u pitanju pruža li ono predavaču mogućnost da on u njemu može razviti vlastita razmišljanja i postavke. Pitanje se vjerojatno i nametalo u kontekstu ustrojstva propisivanja udžbenika za sveučilišnu nastavu. Iz Trappova poimanja zadaće i oblikovanja predavanja, odnosno uloge nastavnika u predavanju, jasno proizlazi da je pozitivan odgovor na ova razmišljanja u Trappovoj koncepciji već stvarnost. Zapravo nužnost. On uz ostalo izričito navodi dužnost razračunavanja s prisutnim (i vladajućim) pedagoškim stavovima. Predavanje dakle ovdje nosi pečat predavača, svog autora. To je još jedan pokazatelj koji potkrepljuje sud koji glasi da je Trapp ne samo ostvario razmišljanja i očekivanja svog vlastitog, 18. stoljeća, nego da je misaono već bio barem zakoračio u 19. stoljeće.

S 19. stoljećem sveučilišni se nastavnici poimaju, odnosno njih se poima kao akademike i učitelje (Paulsen). Time je definirana njihova zadaća poučavanja („Lehre”) i istraživanja („Forschung”). Trapp opisuje zadaću predavanja, odnosno zadaću nastavnika pedagogije, kao predavača sljedećim pojmovima: prikaz sadržaja postojeće literature i njegovo objašnjenje, demonstracija primjenjivosti odgojnih načela i pravila, vrednovanje različitih pedagoških pozicija na osnovi vlastitih pedagoških stavova dobivenih studijem, refleksijom te primjenom iskustava stečenih u praksi. Ovi opisi su sinonimi ne samo za zadaću poučavanja nego i za istraživačku zadaću kao preduvjet uspješnoj pouci, koja ovdje bira pre-

davanje kao svoje sredstvo. Predavački i znanstveni duh sveučilišne nastave 19. stoljeća prisutan je u Trappovu djelovanju.

U svojoj monografiji o sveučilišnom predavanju Apel je ukazao na to da poimanje predavanja i sveučilišne nastave u 19. stoljeću, posebice kako su ih ocrnali Fichte, Humboldt i Schleiermacher, nije bio odraz sveučilišne stvarnosti, nego idealno formulirani cilj. Za pojedina zabilježena iskustva predavačke prakse iz 19. stoljeća (Apel, 2003, 19-25) neće biti neopravdano tvrditi, da ona ne samo da nije dosegla Humboldtov ili Schleiermacherov ideal, nego da je u pojedinačnim slučajevima možda zaostajala i za predavačkom praksom kakvu smo upoznali u 18. stoljeću.

U svom nastupnom predavanju Trapp nije namjeravao ponuditi teoriju o predavanju kao sredstvu sveučilišne nastave. On dakle ne razmatra predavanje po sebi, nego promatra taj akademski oblik poučavanja u njegovoj ulozi pri visokoškolskoj izobrazbi budućih učitelja. Dosljedno tomu on se ograničio na, u ovom tekstu već istaknute, sadržajne aspekte predavanja. Međutim, iako ne razlaže didaktičke i retoričke aspekte, on ih ne zanemaruje. Naprotiv, kao jedan od uvjeta uspješnosti predavanja Trapp navodi, da njegov sadržaj treba prikazati, predavati na „pravi način” (1977, 7).

Ovaj Trappov zahtjev za kvalitetnim didaktičko-retoričkim oblikovanjem predavanja želim pojašniti pomoću pojmova kojima se služi autor Wenke. On u kontekstu predavanja raspravlja o „duhovnoj komunikaciji” („geistige Kommunikation”) i o „duhovnom doživljaju” („geistiges Erlebnis”). Od ključne je važnosti da se u predavaonici uspostavi ta „duhovna komunikacija”. Pretpostavka joj je kako na strani profesora tako i na strani studenta: „Svoje predavanje profesor mora tako držati da se svojim slušateljima tako posveti te svakoga od njih oslovi i do svakog od njih dopre; student se pak sa svoje strane mora pozorno, duhom, nazočno i neopterećeno posvetiti profesoru i njegovu predmetu...”. Gdje se ta komunikacija ostvari predavanje će za studenta postati „duhovnim doživljajem”, tj. ono će ga potaknuti na vlastitu aktivnost i samostalni studij (Wenke, 1967, 23-24).

U kojoj je mjeri Trapp sam udovoljio didaktičkom i retoričkom zahtjevu koji je sam postavio? Predavanje u pismenom obliku, koja bi se mogla

analizirati, Trapp nije ostavio. Ostaje tražiti odgovore koji su dali njegovi studenti. Među njegovim ne brojnim studentima bili su pedagog Johann Christoph Friedrich GutsMuths (1759-1839) i pjesnik Friedrich von Matthisson (1761-1831). U svom prilogu objavljenom u časopisu „Braunschweigisches Journal” GutsMuths se „s užitkom i osjećajem zahvalnosti” prisjeća Trappovih predavanja (1791, 228). Od Matthissona saznajemo da je njegovu već stvorenu odluku postati učitelj, uz ostalo, učvrstio i Trappov kolegij iz pedagogije (1816, 23-24). Ove dvije crtice su osobna sjećanja Trappovih studenata. Oni nose subjektivno obilježje što ne znači da su zbog toga manje vrijedni. Ako se k tomu uzme u obzir da Trapp u Halleu djeluje samo tri godine, ova dva svjedočanstva, koja su nadživjela svoje vrijeme nisu beznačajna.

Rado ćemo ovaj rad završiti još jednim zapisom jednog drugog Trappova suvremenika. On istina ne potječe iz vremena Trappova djelovanja kao sveučilišnog nastavnika, ali je s njim usporediv. Kao i prethodne i ova crtica svjedoči o Trappovoj didaktičkoj sposobnosti.

Friedrich Karl von Strombeck, pravnik i državni službenik, Trappov sugrađanin u Wolfenbüttelu (u tom je gradu Trapp proveo posljednje godine svog života) zabilježio je: „Među učenjacima Wolfenbüttela u ono doba treba osobito spomenuti Trappa (...). Bio je rođen za učitelja u pravom smislu, ta on je bio u stanju, nama, mladićima željnim znanja, najapstraktnije doktrine Kantove filozofije s jasnoćom i razumljivošću satima razlagati, s onom istom revnošću s kojom je petogodišnju djevojčicu poučavao čitati. (...) Ako na zemlji ima pravih mudraca, onda Trapp bijaše jedan od njih...” (1835, 144-145).

5. Zaključak

Trapp djeluje u Halleu u specifičnim uvjetima. Njih karakterizira pokušaj etabliranja pedagogije kao sveučilišne discipline i pokušaj organizacije pedagoško-teorijske i školsko-praktične izobrazbe budućih učitelja. Oba ova „pokušaja” tvore okvir u kome on promišlja sveučilišno predavanje.

U predavanju Trapp vidi prijeko potrebno sredstvo studija „pouke i odgoja”. Razlozi njegove neophodnosti leže kako u studentu tako i u samom predmetu. Jedan od vidnih kriterija njegove uspješnosti

leži u tome, koliko ono nosi znanstveni pečat svog autora – predavača. Njegovu nužnu nadopunu Trapp vidi u osobnom studiju i praktičnoj izobrazbi. Rad prije svega pokazuje da Trapp predavanje ne promišlja samo sa – za njegovo vrijeme – uobičajenog aspekta poučavanja odnosno izobrazbe, nego da je uz njega i znanstveno-istraživački aspekt drugi pol njegovog predavanja, što će postati općom temom tek u 19. stoljeću. Dapače, ova je znanstveno-istraživačka dimenzija preduvjet uspješnosti predavanja kao sredstva poučavanja. Trapp dakle svojim promišljanjem sveučilišnog predavanja ne samo da ne zaostaje za razinom njegovog, 18. sto-

ljeća, nego njegovo predavanje tvore elementi koji se općenito vrednuju kao doprinos tek 19. stoljeća.

Gledom na Trappa ovaj je rezultat važan u kontekstu vrednovanja njegovog djelovanja u pedagoškoj literaturi. Sve ako bi prosudba njegovog djelovanja u Halleu, uključujući i njegov prijevremeni odlazak sa sveučilišta, kao „neuspjelog” (Fuchs, 1984; Herrmann, 1977; Nabakowsky, 1930) i imala određenu plauzibilnost, prema ovom je očigledno da je opravdanost traženja razloga tom „neuspjehu” u Trappovom djelovanju kao sveučilišnom nastavniku-predavaču obrazloženo, barem dovedena u pitanje.

Literatura

- Apel, H. J. (2003), Predavanje. Uvod u akademski oblik poučavanja. Zagreb: Erudita.
- Fuchs, M. (1984), Das Scheitern des Philanthropen Ernst Christian Trapp. Eine Untersuchung zur sozialen Genese der Erziehungswissenschaft im achtzehnten Jahrhundert. Dizertacija. Weinheim / Basel.
- GutsMuths, J. Ch. F. (1791), An den Herrn geheimen Kanzley-Sekretär Brandes in Hannover. Braunschweigisches Journal. 6. Stück. 219 – 245.
- Herrmann, U. (1977), Ernst Christian Trapp (1745-1818) – Person und Werk. Ernst Christian Trapp: Versuch einer Pädagogik. Unveränderter Nachdruck der 1. Ausgabe. Berlin 1780. Besorgt von Ulrich Herrmann. Paderborn, 419 – 483.
- Herrmann, U. (1991), Die Pädagogik der Philanthropen. Scheuerl H. (Hrsg.), Klassiker der Pädagogik. Erster Band. 2. Auflage. München, 135 – 158.
- Matthisson, Friedrich von. (1816), Selbstbiographie. In: Zeitgenossen. Biographien und Charakteristiken. Hrsg. V. Friedrich August Koethe 1. Band. 4. Abteilung. Leipzig und Altenburg, 3 – 68.
- Nabakowsky, J. (1930), Die Pädagogik an der Universität Halle im 18. Jahrhundert. Dizertacija. Halle.
- Paulsen, F. (1912), Die deutsche Universität als Unterrichtsanstalt und als Werkstätte der wissenschaftlichen Forschung. In: Paulsen, F., Gesammelte Pädagogische Abhandlungen, herausgegeben und eingeleitet von Spranger, E. Stuttgart / Berlin, 151 – 188.
- Schmidkunz, H. (1907), Einleitung in die akademische Pädagogik. Halle a.S.
- Schmitz, K. (1980), Geschichte der Schule. Ein Grundriß ihrer historische Entwicklung und ihrer künftigen Perspektiven. Stuttgart.
- Strombeck, Friedrich von (1835), Darstellungen aus meinem Leben und aus meiner Zeit. Zweite Auflage. Erster Teil. Braunschweig.
- Trapp, E. Ch. (1913), Versuch einer Pädagogik. Berlin, 1780. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgegeben von Theodor Fritzsche. Leipzig.
- Trapp, E. Ch. (1977), Von der Nothwendigkeit, Erziehen und Unterrichten als eine eigne Kunst zu studieren. Halle 1779. In: Ernst Christian Trapp: Versuch einer Pädagogik. Unveränderter Nachdruck der 1. Ausgabe. Berlin, 1780. Besorgt von Ulrich Herrmann, Paderborn, 5 – 12.
- Wenke, H. (1967), Die Vorlesung in Vergangenheit und Gegenwart des akademischen Unterrichts. Hochschulunterricht im Wandel. Göttingen, 11 – 36.